

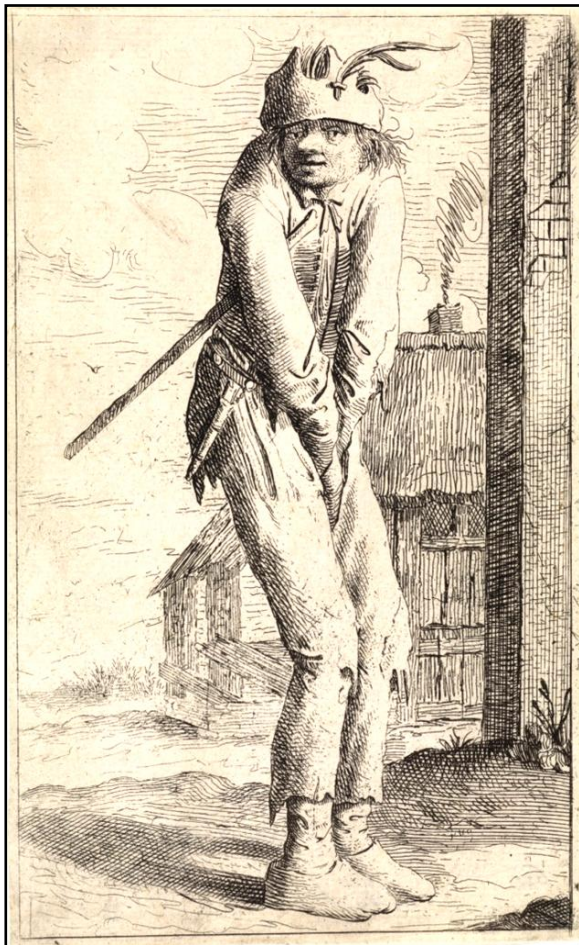
Opsporing en aanhouding van zogenaamde heidenen, vagebonden en booswichten in het Ambt van Beesd en Rhenoy in september 1725.

In het Administratief archief van het ambtsbestuur van Beesd en Rhenoy zijn stukken aanwezig met betrekking tot de opsporing, aanhouding en gevangenhouding van “heidenen, vagebonden en booswichten” in de herfst van het jaar 1725.

De aanleiding tot de opsporing was een brief van de “Heeren Raaden des Furstendombs Gelre ende Graafschap Zutphen” aan de verwalter ambtman van Beesd en Rhenoy waarin werd vermeld dat zich een troep heidenen, vagebonden en booswichten ophield tussen de Waal en de Rijn, in het bijzonder in de omgeving van het graafschap Buren en het graafschap Culemborg. In de brief werd verzocht de nodige opsporingshandelingen te verrichten die tot de aanhouding van de bendeleden zou leiden. Rond de eeuwwisseling van de 17^e op 18^e eeuw had het Ambt van Beesd en Rhenoy ook al te maken gehad met dergelijke benden.

Rond 1710 veroorzaakten rondtrekkende benden “onuitsprekelyke overlast, schade, schrik ende gevaar door de heidenen en heereloze vagabonden.” Redenen voor Staten van Gelderland om te verordonneren dat degene die tot een dergelijke bende behoorde en gearresteerd werd “zonder enighe forme van proces off sententie in ’t Rasphuis te zetten.”

Deze benden bestonden uit zogenaamde heidenen of Egyptenaren. Het betrof niet alleen zigeuners,

maar ook zwervers, gedeserteerde soldaten en anderen die door het plegen van misdrijven in hun onderhoud voorzagen. Deze benden veroorzaakten grote overlast in Holland, Utrecht en Gelderland. Om een einde te maken aan de grote overlast door het plegen van vaak ook bijzonder gewelddadige misdrijven kwamen de Staten van Holland en Gelderland overeen dat bij de opsporing, ter ondersteuning, een beroep gedaan kon worden op militairen. Ook werd het toegestaan dat men buiten het eigen rechtsgebied mocht optreden. Een beruchte bende was ‘de bende van de witte veer.’ Deze bende werd aangevoerd door Alewijn Willemse “capteijn onder de compagnie van de Hagenasers voerende de witte veer.” Willemse eindigde zijn leven aan de galg op 4 januari 1724 te Heusden. Deze bende had zich in 1720 gevestigd op de Zandschel, gelegen in de moerassen tussen Loon op Zand en ’s Gravenmoer. Dit gebied was destijds een grensgebied tussen Holland en Staats-Brabant. Het kampement was een schuilplaats waar ook gestolen goederen werden bewaard en verhandeld.

De Vagebond.

(Aert van Waes, collectie Rijksmuseum)

Naast de bende van de witte veer bestond er in dezelfde periode ook nog een 'bende van de zwarte veer.' Op dezelfde dag werd er in Heusden naast Alewijn Willemse ook nog opgehangen Arcules Peldertje "lieutenant onder de compagnie de Husaren, voerende tot teijken de swarte veer." Ondanks de executie van deze bendeleiders gingen de bendeleden, die in de regel voorzien waren van vuurwapens, zoals snaphanen en pistolen, gewoon door met het plegen van gewelddadige inbraken en diefstallen.

De overheid trachtte door het nemen van zeer strenge maatregelen de overlast terug te dringen. Op 25 oktober 1723 verscheen er een plakkaat van de Staten van Gelderland met betrekking tot de overlast van "alle heerlose Vagabonden oock Heidenen en diergelycke Landtlopers sowel Mannen als Vrouwen".

Zo konden na arrestatie zonder enige vorm van proces dergelijke personen opgehangen worden als ze deel uitmaakten van een groep van 6 of meer personen die ouder waren dan 16 jaar en die bovendien een vuurwapen bij zich hadden.

Nogmaals werd erop gewezen dat het verboden was dergelijke personen onderdak te verlenen en te voorzien van eten en drinken. Dat gold niet alleen voor herbergiers en taveniers maar ook voor alle ingezetenen van Gelderland.

Op 19 september 1725 begonnen vanuit het ambt van Beesd en Rhenoy de opsporingsactiviteiten met het doel om rondzwervende bendeleden te arresteren en in te sluiten. Door de verwalter ambtman was assistentie ingeroepen van militairen die te Zaltbommel in garnizoen lagen. Vanuit Tuil werden een onderofficier en verscheidene soldaten opgehaald. Een gedeelte van de militairen werd ondergebracht in Beesd en het andere gedeelte in Rhenoy. In het algemeen waren de militairen niet blij om ingezet te worden zonder daarvoor extra betaald te worden. Ook zette de verwalter ambtman enkele zogenaamde rotten uit Beesd in. Een rot was een groep weerbare mannen die ook gewapend konden zijn. In het Administratief Archief van Beesd en Rhenoy zijn aantekeningen bewaard met betrekking tot deze rotten. Een dergelijke groep bestond uit ongeveer 15 man onder leiding van een rotmeester en een korporaal. Soms werd erbij vermeld wie in het bezit was van een vuurwapen. De opsporingsactie had al op 20 september 1725 succes. Er werden op die dag 5 zogenaamde heidenen opgepakt en ingesloten te Beesd. Het waren Abraham, een jongen van 6 jaar, die vertelde dat de naam van zijn moeder Helena was. Jan ook wel Adrianus Tijssen alias Don Jean, oud 19 jaar,

*Hollandse soldaten, midden 18e eeuw.
(Uniformplaten R. Knötel)*

Gerrit Jansen alias Piero, oud 18 à 19 jaar, Wendelinus Cobus ook genoemd Wangeli en Andries, oud 16 à 17 jaar en tenslotte Cornelis Jansen alias Nack, oud 20 jaar.

Om de bendeleden te pakken te krijgen moesten de weerbare mannen en de militairen meerdere malen met een schuit de Linge oversteken. Tijdens hun zoektocht kwamen de manschappen wegens vermoeidheid telkens terug naar Beesd om uit te rusten. Daarbij werden grote hoeveelheden bier en jenever genuttigd. Op een gegeven moment troffen ze de vermelde bendeleden staande in de Linge aan. Ze stonden daar geheel ontkleed. De soldaten en de Beesdse mannen moesten om ze aan te houden tot hun middel in het water waden. Om zich daarna op te warmen werden aan de soldaten en de weerbare mannen 6 kannen jenever verstrekt. Een kostenpost van 2 gulden en 8 stuivers. Het water van de Linge zal in september niet warm geweest zijn. De zomer van 1725 was erg koud en nat geweest, gevolgd door een koude en natte maand september. De gemiddelde temperatuur bedroeg die zomer 13,2 °. Om de gevangenen te kleden werden er 5 broeken en 5 hemdrokken gemaakt voor een bedrag van 10 gulden en 10 stuivers.

De arrestanten verbleven in Beesd in een gevangenenhuisje. Dit bouwwerk verkeerde echter in een dergelijke staat dat het dag en nacht bewaakt moest worden om te voorkomen dat iemand zou ontsnappen. Hierbij werd een rot ingezet van 13 mannen, waarvan er 5 bewapend waren met een snaphaan. Ook werden de gerechtsdienaar van Beesd genaamd H. Schalck en de gerechtsdienaar van de Tielerwaard Jan Vosch ingezet. De bewakers werden voorzien van jenever, bier en van kruit en kogels.

De arrestanten verbleven in Beesd tot 28 september. Hierna werden ze, behalve de 6 jarige Abraham, afgevoerd naar Zaltbommel en daar ingesloten en berecht.

Wat er verder met het jongetje is gebeurd werd niet vermeld. Het was niet de bedoeling om dergelijke kinderen aan hun lot over te laten maar om ze van overheidswege op te voeden tot een beter leven.

Naast de al vermelde bendeleden werden er in de omgeving van Beesd en Rhenoy nog meer bendeleden opgepakt, namelijk Hendrick Coijman, oud 22 jaar, Kees Hendricks alias Hondje, oud in de 20 jaar en Stoffel ook wel genoemd Boele en Schuppe, oud 25 jaar. Deze arrestanten werden rechtstreeks overgebracht naar Zaltbommel en daar ingesloten en berecht. Een bendelid genaamd Cloosterman had kans gezien zich aan arrestatie te onttrekken, maar werd later toch opgepakt en in het Ambt van de Neder-Betuwe geëxecuteerd. De opsporingsactiviteiten werden op 21 september 1725 beëindigd.

De benden traden in de regel op in groepen van ongeveer 10 personen die er niet voor schuwden grof geweld te gebruiken. Ook maakten enkele vrouwen deel uit van een dergelijke groep, meestal in een ondersteunende rol. Het gaat te ver om alle misdrijven die bij verhoor werden bekend aan te halen. Volstaan zal worden met het vermelden van misdrijven die in de omgeving van Beesd en Rhenoy werden gepleegd en een bijzonder gewelddadig optreden in Calslagen.

In de nacht van 24 op 25 februari 1723 vond er buiten het dorp Tricht in de omgeving van De Neust, een inbraak plaats bij het huis van Lammert Schenck en zijn vrouw Metje Lammers Versteegh. Met grof geweld werd de deur van de woning open gehakt waarna er 5 personen binnen kwamen waarvan er 3 hun gezicht zwart hadden gemaakt. Deze 3 hadden ieder een pistool in de hand en één daarvan ook nog een mes. Bij Schenck werd een pistool tegen zijn lichaam gehouden en het mes op zijn gezicht. Zijn vrouw kreeg ook een pistool tegen haar lichaam gedrukt. Hierbij werd gevraagd of zij

voor de dood of het leven kozen. Schenck antwoordde niet, maar zijn vrouw kon uitbrengen dat zij voor het leven koos. Vervolgens werden de man en de vrouw vastgebonden aan handen en benen en werden meerdere keren geslagen. Al vloekend en bedreigingen uitend werd de vrouw op bed gegooid. Vervolgens doorzochten de bendeleden het huis en er werden zowel mannen- als vrouwenkledingstukken gestolen. Ook werd er huisraad zoals tinnen schotels en tinnen lepels meegenomen. Verder werden een donderbus, een karabijn en een pistool van Schenck meegenomen.

Donderbus. (wikipedia.org)

Omstreeks september 1724 werd er door 5 mannen en een vrouw, genaamd Blommerantje de zuster van Coijman, ingebroken bij Meijer de Gidts te Rumpt die in het veld achter Herwijnen woonde. Met een balk werd 's nachts de deur geforceerd. Er werden mannen- en vrouwenkledingstukken, een zilveren beugeltas, zilveren en 2 gouden hemdsknoppen gestolen. De goederen werden verdeeld, maar ook werden er goederen naar een heler in Vuren gebracht. Ook waren er al 2 schapen uit de wei van De Gidts door de bendeleden gestolen.

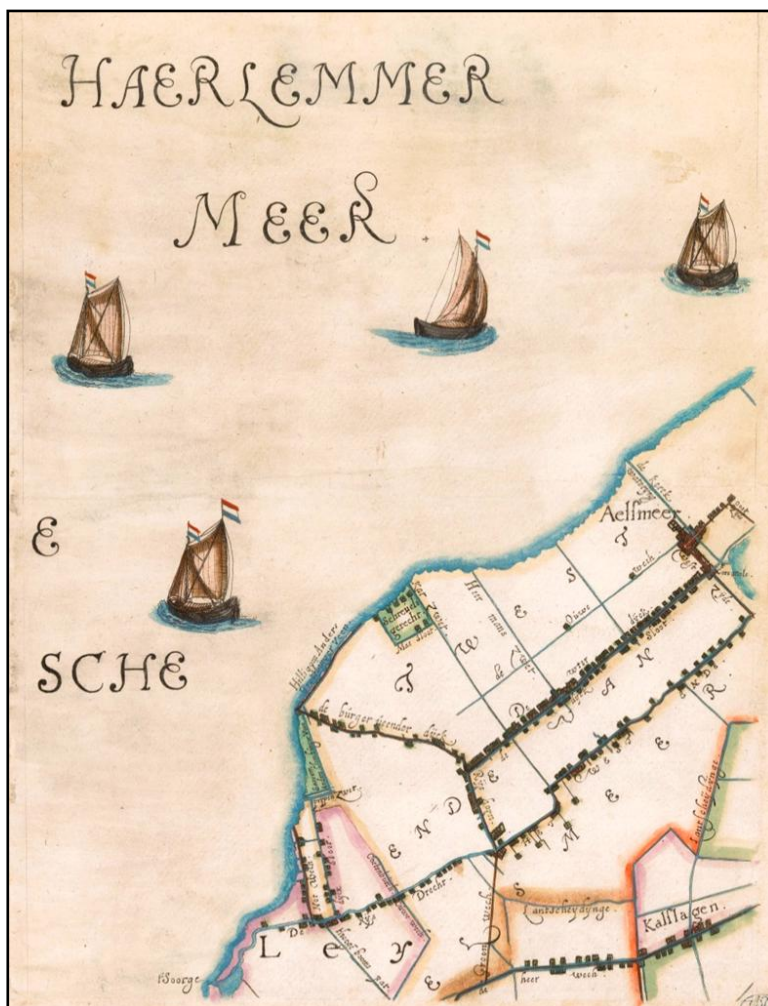
In de zomer van 1725 vond er een inbraak plaats bij een hofstede behorende tot de domeinen van de graaf van Buren. De hofstede werd gepacht door Maria van Stuijvenberg, weduwe van Van Guijlick. Op zekere nacht omstreeks half twaalf werd de voordeur van het huis opengebroken en kwamen er 7 à 8 gewapende mannen de huiskamer binnen. Eén van die mannen had zwarte strepen over de wangen en sloeg en bedreigde de weduwe en riep "continuelijk gij sult mors, mors" (dood). De vrouw bad om haar leven te sparen en bood aan de sleutels van de kasten te geven. De vrouw werd gedwongen om haar goud en zilver en geld aan te wijzen. Inmiddels was de zoon van de weduwe, Arien van Guijlick, uit een raam gesprongen en naar de boerderij van de weduwe Van Veen gerend. Daar waren nog enkele arbeiders aanwezig en ook zijn halfbroer Cornelis van de Sant. Deze mannen gingen onmiddellijk naar de boerderij van de weduwe Van Guijlick en bij de hoek van het huis aangekomen werden ze tot drie maal toe beschoten. Alhoewel er van dichtbij geschoten werd raakte niemand gewond. Toen zij het huis binnen gingen was de bende verdwenen. De weduwe Van Guijlick kon niet precies aangeven wat de waarde van de gestolen goederen was. In elk geval was er goud, zilver en contant geld en ook een doos met rekeningen en anderen papieren gestolen.

In juli 1725 sloeg de bende 's nachts toe in Leuven, gelegen in de baronie Heukelum, bij de woning van Teunis Herbertse Sprongh en echtgenote. Ook hier bestond de bende uit 8 à 9 mannen. De voordeur van de woning werd met bruto geweld met een balk opgestoten. Sprongh en zijn vrouw lagen op bed en door een bendelid werd er direct in de richting van het echtpaar geschoten. De vrouw werd vervolgens vastgebonden en de man werd met een stok geslagen. Beiden werden met de dood bedreigd om te vertellen waar de kist met goederen stond. Inmiddels waren de kasten al

opengebroken. Bij het echtpaar Sprongh werden onder andere wollen en linnen kledingstukken, 2 hemden met zilveren knopen, 2 gouden spelden, 2 gouden stiften en 2 gouden krullen gestolen.

Verder werd er nog in de omgeving van Beesd en Rhenoy in de zomer van 1725 op nagenoeg dezelfde brute wijze ingebroken en goederen gestolen bij 2 huizen onder Leerdam.

Op de zaterdag vóór 20 september 1725 was Piero met een groep van 9 mannen en een vrouw te Mariënweerd geweest bij het huis van de moeder van Gijsbert van Alem. Ze zouden de vrouw bedreigd hebben om ducats af te geven. Deed zij dat niet dan zouden de bendeleden zelf wel de kast of de kist met geld weten te vinden. Mogelijk werden zij gestoord want er werd niet vermeld dat er iets gestolen was. Bij zijn verhoor verklaarde Piero dat zij alleen aan de deur waren geweest om te bedelen. De moeder van Gijsbert van Alem had geluk gehad dat er geen geweld was gebruikt.

Prent met onder andere Aalsmeer met rechtsonder de buurtschap K(C)alslagen. (Floris Balthasarsz van Berckenrode. Collectie Rijksmuseum)

Op 9 februari 1725 waren Coijman, Stoffel alias Boele en Schuppe, Willem alias Geggele, Jenneke en meerdere andere bendeleden in Calslagen in de buurt van Aalsmeer. Ze waren van plan de molen die in de omgeving van Huis ter Lugt stond te overvallen en hadden daartoe overleg gehad in de bosjes bij de Trekwegenkade. Nadat alles afgesproken was werd de molen omsingeld en op geklop werd de deur open gedaan door de molenaar Cornelis Dirckse Romijn. Hierop drong een gedeelte van de bendeleden naar binnen en Johannes alias Mosselo schoot

meteen met zijn pistool. Het andere gedeelte van de bende bleef buiten om de wacht te houden. De molenaar werd al direct vermoord door hem hard te schoppen, te slaan en met een mes te steken. Hierop werd het lichaam naar buiten gesleept en in de sloot gegooid.

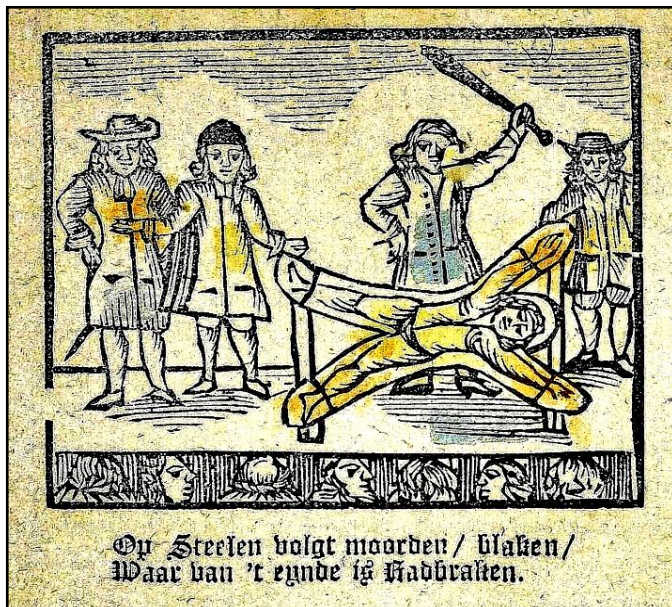
De zuster van de molenaar, Antje Dirckse Romijn, sprong uit een raam en kwam daarbij buiten de molen te vallen. Zij werd dezelfde wijze als haar broer vermoord door de bendeleden die buiten stonden. De vrouw van de molenaar, Grietje Isebrants Verduijn, werd dusdanig mishandeld dat gedacht werd dat zij was overleden. In de molen waren ook nog 2 kinderen aanwezig. Het ene kind

werd van bed gehaald en het andere kind had zich verstopt in de keuken waar nog vuur brandde. De beide kinderen werden over het vuur op de grond gegooid. Vervolgens werd alles geroofd wat er in de molen te vinden was. Na verdeling van de buit bleek dat ieder bendelid 6 gulden aan de bijzonder gewelddadige en wrede overval had overgehouden.

Eind november 1725 werden de in Beesd en omgeving aangehouden bendeleden veroordeeld te Zaltbommel. Op 19 november 1725 werden veroordeeld Hendrick Coijman, Stoffel ook genoemd Boele en Schuppe, Kees Hendricks alias Hondje en het vrouwelijk bendelid Jenneke alias Anthonetske.

Coijman werd beschuldigd van 11 inbraken en 4 moorden, Stoffel van 6 inbraken en 1 moord, Kees Hendricks van 13 inbraken waarvan de meeste gewapend en Jenneke werd beschuldigd van medeplichtigheid aan de moorden te Calslagen en een inbraak en heling.

Zij werden allen ter dood veroordeeld.

Prent met de titel: Kinders wilt dees printe leezen, En leert van jongs op kwaad doen vreezen. Uitgegeven door D. Kemink. (Collectie Rijksmuseum)

Coijman en Stoffel werden op een kruis gelegd en met 8 slagen van onderop levend geradbraakt.

Zij bleven op het kruis liggen totdat de executie van Kees Hendricks en Jenneke voltrokken was.

Daarna werd eerst het hoofd van Stoffel met een bijl afgekapd en daarna dat van Coijman.

Kees Hendricks en Jenneke werden ook op

een kruis gelegd en daarna half gewurgd. Vervolgens werden zij op dezelfde manier geradbraakt en onthoofd. De hoofden werden op pinnen tentoongesteld.

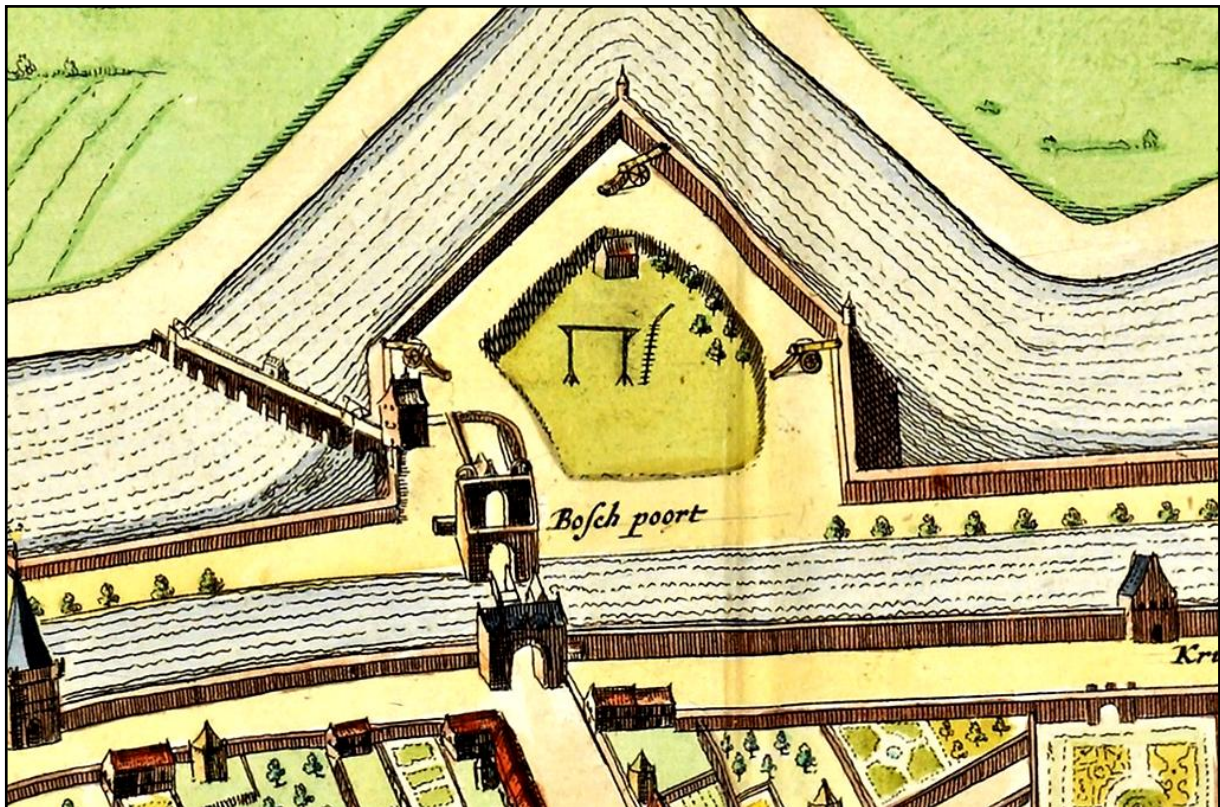
De 5 lichamen werden na enige tijd van het kruis gehaald en met de hoofden op een horde gelegd en naar het galgenveld gesleept. Daar werden de lichamen op raderen gelegd en de hoofden werden op pinnen tentoongesteld als afschrikwekkend voorbeeld.

Op 22 november 1725 werd Gerrit Jansen alias Piero veroordeeld. Hij onderging hetzelfde lot als Kees Hendricks en Jenneke. In de ten laste legging van Gerrit Jansen werd ook vermeld dat hij lid was geweest van de bende van de "Swarte Veer van de huzaren" onder leiding van de kapitein Arnoldus en de luitenant Roelant die kennelijk de opvolger was van de opgehangen Arcules Peldertje.

Ook op 22 november 1725 werden veroordeeld Cornelis Jansen alias Nack, Jan of Adriaan Tjisse alias Don Jean en Wendelinus Cobus.

De richter van Bommel en de Tieler- en Bommelerwaard had tijdens de vergadering met het gericht voorgesteld om deze verdachten te straffen ingevolge het plakkaat van 25 oktober 1723. Het gericht ging hiermee akkoord.

Zij werden veroordeeld tot de galg en ter afschrikking van anderen “met de coorde gestraft.”
In vergelijking met de andere veroordeelde benedeleden kwamen zij er nog ‘genadig’ vanaf.

Uitsnede van de kaart van Zaltbommel met het galgenveld bij de Bosch Poort, tegenwoordig de Boschstraat. (Stedenatlas De Wit, Kon. Bibliotheek)

In verband met de veroordelingen van de benedeleden werden de schoolmeester van Vuren, Arien Snoek, oud 48 jaar en zijn vrouw Aeltje Ariense, oud 50 jaar opgepakt ter zake van heling van gestolen goederen. Vooral de vrouw had zich ingezet om voor verschillende benedeleden goederen te verkopen. Aeltje en haar man deelden met de benedeleden mee in de opbrengst van de verkoop van de gestolen goederen. Tevens had het echtpaar het “moordenaarsgezelschap” in hun huis laten logeren en hen zelfs ’s nachts binnen gelaten en hen van eten en drinken voorzien in strijd met het plakkaat van 25 oktober 1723.

Op 6 december 1725 werd het echtpaar te Zaltbommel veroordeeld. Arien Snoek werd in het openbaar gezeseld en zijn vrouw werd gezeseld en gebrandmerkt. Beiden werden voor het leven verbannen uit de Tieler- en Bommelerwaard en de stad Zaltbommel. Ook voor hen gold het spreekwoord ‘gestolen goed gedijt niet.’

Oktober 2021.
Dick G. van Maren.

Bronnen:

Regionaal Archief Rivierenland:

Administratief archief van het Ambtsbestuur Beesd en Rhenoy 1570-1807, toeg.nr.2188, inv.nr. 13.

Rechterlijk archief van Zaltbommel 1525-1811, toeg.nr. 3185, inv.nrs. 2407 en 2408 en Criminele dingsignaten, inv.nr. 53.

Rechterlijk archief van de Neder-Betuwe, toeg. nr. 1514, inv.nrs. 389,1045 en 1046.

Internet:

www.brabantserfgoed.nl

www.trouw.nl/nieuws/zomer-van-1725-extreem-koel

www.weeronline.nl/nieuws/18-8-2018-warmste-zomer-in-ruim-300-jaar

Literatuur:

Mr. J. Dirks, Geschiedkundige onderzoekingen aangaande het verblijf der Heidens of Egyptiërs in de Noordelijke Nederlanden. Utrecht 1850.

Het derde deel van het Groot Gelders Placaet-Boeck. Arnhem 1740.